

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 4 Sayı: 19 Volume: 4 Issue: 19

Güz 2011 Fall 2011

www.sosyalarastirmalar.com

BOSTANZÂDE YAHYÂ EFENDİ'NİN MİR'ÂTÜ'L-AHLÂK'INDA "İBADET"İN MÂNÂ VE MUHTEVASI

"THE MEANING AND CONTENT OF "WORSHIP" IN BOSTANZÂDE YAHYÂ EFFENDI'S MİR'ÂTU'L-AHLÂK (MIRROR OF MORALITY)"

Nurgül SUCU*

Özet

On yedinci yüzyıl Osmanlı müelliflerinden Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin Mir'âtü'l-Ahlâk adlı eseri Osmanlı toplumunun ahlaki yapısını, o dönem münevverlerinin ahlak anlayışlarını ayrıntılı bir şekilde ele alıp inceleyen mensur ve didaktik bir ahlak kitabıdır. Tamamı ahlaki faziletlere dair toplam yirmi dört bölümden müteşekkildir. Eserde işlenen konular; ibadet, sabır, şükür, şecaat, zeka, ciddiyet, rıza, vefa, sır saklama, cömertlik, af, iffet, tevazu, hayâ, emanet, sadakat, şefkat, alicenaplık, müşavere, yumuşak huyluluk, gayret, firaset, fırsatı değerlendirme, temkin, iyilerle dostluk kurma, hukuka riayet gibi faziletler ve hükümdarlık, emirlik, vezirlik, valilik gibi resmî görevlerin gerektirdiği yükümlülüklerdir.

Bu makalede, Mir'âtü'l-Ahlâk ana hatlarıyla tanıtıldıktan sonra eserin ilk bölümünü teşkil eden "ibadet" in mânâ ve muhtevası üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Ahlak, İbadet, Bostanzâde Yahyâ Efendi, Mir'âtü'l-Ahlâk.

Abstract

Mir'âtü'l-Ahlâk, or Mirror of Morality, written by a 17th century author, Bostanzâde Yahyâ Efendi, is a didactic book on morality in the prose form that dealt in detail with the moral structure of the Ottoman society at the time as well as the perceptions of morality of the intellectuals of the time. Consists of 24 chapters that deal with moral values and virtues. The topics that the book handles include virtues such as prayers, patience, thankfulness, bravery, intelligence, seriousness, consent, loyalty, secretiveness, generosity, forgiveness, chastity, modesty, coyness, confidence, compassion, protectiveness, consultation, softness of manner, industriousness, foresight, seizing opportunity, caution, establishing good rapport with the good, and abiding by the law and obligations originating from official duties such as emirate, vizierdom, governorship and kingdom.

In this article, Mir'âtü'l-Ahlâk will be presented in its outlines and then the meaning and content of "worship", which constitutes the first chapter of the book, will be elaborated on.

Key Words: Ottoman, Morality, Worship, Bostanzâde Yahyâ Efendi, Mir'âtü'l-Ahlâk (Mirror of Morality).

* Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Görevlisi.

Giriş

Bir faziletler medeniyeti tesis eden Osmanlı devletinin altı asır boyunca tarih sahnesinde kalabilmesi ve dünya üzerinde üç kıtaya hükmedip parlak zaferlere imza atması sadece siyasi ve askeri başarılarının ürünü değildir. Bu başarılarda, Osmanlı devletinin temelde ahlaki ve insani değerlere, toplumdaki birlik ve huzuru yaşatan sağlam örf ve âdetlere, sağlam ve kararlı bir dünya görüşüne sıkı sıkıya bağlı olmasının da büyük payı vardır. Daima mazlumların yanında yer alan Osmanlı sultanları, fethettikleri yerlere insanlığı ve hizmetin en güzelini taşımışlardır. Fethedilen yerlerdeki farklı din ve mezhepten topluluklar arasında dahi hiç kimse aç ve açıkta bırakılmamış, herkese yiyecek-giyecek ve barınak temin edilmiştir. Osmanlı sultanlarının idealleri “nizâm-ı âlem” fikri üzerinde toplanmış, devletin hikmet-i vücudu ahlaki ve insani esaslara bağlı bir cihan hâkimiyeti düşüncesine dayandırılmıştır. Fatih Sultan Mehmed devrinin Bizans asilzadelerinden biri olan Notaras’ın, İstanbul’un fethinden evvel sarf ettiği şu sözler, Osmanlı’nın ahlak ve adalet anlayışına güzel bir örnek teşkil eder:

“Mukaddes şehrin sokaklarında Lâtin tâci görmekten ise Türk sancağının galebesini tercih ederim.”¹

Osmanlı toplumunu uzun yıllar birbirine kenetleyen ve sarsılmadan bir arada durmalarını sağlayan temel unsurlar; ölüm döşeğinde kendisine: “Padişahım, dünya dağdağası sona erdi, şimdi Allah ile olmak zamanıdır.” diyen lalası Hasan Can’a: “Lala, lala! Sen şimdiye kadar bizi kiminle sanırdın?”² cevabını veren Yavuz Sultan Selim gibi bir sultanı yetiştiren ihsan duygusu, ahlaki fazilet ve ulvi ideallerdir. Bu ulvi idealler ile insani ve ahlaki değerler asırlar boyunca pek çok şair ve müellif tarafından gerek şiir gerekse nesir vasıtasıyla dile getirilmiş, insanlar bu yolla iyiliğe, güzel ahlaka davet edilmişlerdir. Bostanzâde Yahyâ Efendi’nin Mir’âtü’l-Ahlâk’ı da bu vesileyle kaleme alınmış, Osmanlı toplumunun ahlaki yapısına ışık tutan önemli bir eserdir.

Aslen Tireli olan Bostanzâde Yahyâ Efendi (ö. 1049/1639); 16. ve 17. yüzyıllarda önemli âlimler yetiştiren Bostanzâdeler ailesinden Bostanzâde Mustafa’nın torunu ve Şeyhülislam Bostanzâde Mehmed Efendi’nin oğludur. Tuhfetü’l-Ahbâb, Fî Beyân-ı Vak’a-i Sultan Osman, Gül-i Sad-berg ve Mir’âtü’l-Ahlâk olmak üzere toplam dört eseri vardır.³

Mir’âtü’l-Ahlâk, ahlak aynası anlamında Arapça bir tamlamadır. 10 Ramazan 1022 (24 Ekim 1613) tarihinde tamamlanan ve yirmi dört bölümden oluşan eserin her bölümünde “ahlâk-ı hamîde” olarak da adlandırılan güzel huylardan biri ele alınıp ayrıntılı bir şekilde işlenir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümünde iki nüshası (nu. 3537, 5607) mevcut olan eserin bu nüshalarından 3537 numaradakinin müellif hattı olduğu tespit edilmiştir. Nüshanın müellif hattı olduğu, 242^b varlığında yer alan “*bi-yed-i mü’ellifihi’l-‘abdi’l-ezell*”⁴ ibaresinden anlaşılmaktadır. Eserde yer alan bölümler sırasıyla şöyledir: İbadet; sabır ve şükür; şecaat; ciddiyet ve gayret; rıza; vefa; sır saklama; cömertlik; af; iffet, aşk ve muhabbet; tevazu ve hayâ; emanet ve sadakat; şefkat ve merhamet; himmet; temkin ve müşavere; yumuşak huyluluk; gayret; ferâset; uyanıklık; fırsatı değerlendirme; tedbir ve teyakkuz; iyilerle sohbet; hukuka riayet; sultanlık ve vezirlik.⁵ Eserin sonunda, bu yirmi dört

¹ Mustafa Cezar, Mîdhat Sertoğlu (1958), *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul, C. I, s. 411.

² Osman Nûri Topbaş (2009), *Âbide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı*, İstanbul, s. 15.

³ Mehmet Nâil Tuman (2001), *Tuhfe-i Nâilî, (Divan Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri)*, Ankara, C. II/1216-4757.

⁴ Nurgül Sucu (2010), *Bostanzâde Yahyâ Efendi ve Mir’âtü’l-Ahlâk’ı (İnceleme-Metin)*, Konya, s. 455.

⁵ Bostanzâde Yahyâ Efendi, *Mir’âtü’l-Ahlâk*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, nu. 3537, vr. 6^b-7^a; Sucu, *age.*, s. 114.

bölümün haricinde bir de müellifin güzel ahlaka dair vaaz ve nasihatlerini ihtiva eden hâtîme hâtîme bölümü yer alır.

Eserin ilk bölümü ibadet konusuna tahsis edilmiştir:

İbadet⁶

Müellif bu bölümde evvela ibadetin tanımı üzerinde durur. Buna göre ibadet; Cenab-ı Hakk'ın emirlerine itaat ve nefs-i emmârenin isteklerine, vesveselerine muhalefet mânâsındadır. İbadet, varlık âlemini aydınlatan parlak bir kandil ve övgüye layık işler yapan her kişinin başını süsleyen bir taçtır.

Daha sonra nefis üzerinde ayrıntılı bir şekilde duran Bostanzâde Yahyâ Efendi; konuyla ilgili ayet ve hadislerin, darbimesellerin yanında Arapça, Farsça ve Türkçe manzum parçalara da yer verir.

Nefs-i düşmen-nihâd u bed-fercâm
İtdi sana husûmete ikdâm
Beyne cenbeyke bir kavî reh-zen
Yolun almakda iki cânibden
Seni soymağa nasb-ı nefis itmiş
Nehb ü gâret tarîkına gitmiş⁷

(Bu düşman huylu ve kötü akıbetli nefis, senin iki yanından yolunu kesmiş bir hayduttur. Kendini, seni soymaya adanmıştır. İşi gücü yağma ve talan etmedir.)

Rabbinin divanında durup hesap vermekten korkan ve nefisini kötü heveslerden alıkoyan (Nâzi'ât, 79/40) herkesin neticede varacağı yer Cenab-ı Hakk'ın ikramı cennet olacaktır (Nâzi'ât, 79/41). Nefs-i emmâreye âmir olanın gönlü nurla dolarken, ona memur olan karanlık gecenin zulmetinde kalır. Nefis gibi kötü ve katı huylu bir düşman yoktur ki, kişiyi ateşe götürür ve fesat ehline dâhil eder. Nefis; sabır ve metanet mülkünü talan eden bir düşman, dalalet ve azgınlık yoluna sevk eden aldatıcı bir kılavuzdur.

Bu bilgilerin akabinde ibadet mefhumu ele alınır. İlk olarak da ibadetin mânâ ve ehemmiyeti üzerinde durulur. Daha sonra namaz, oruç, zekât, sadaka ibadetleri ve bunların hususiyetleri ayrıntılı bir şekilde işlenir. Müellifin bu konulardaki görüşlerini metindeki sıraya göre şöyle özetleyebiliriz:

Her ne kadar Cenab-ı Hakk'a layıkıyla ibadet edebilmek mümkün değilse de, insan, kendisine ölüm gelinceye kadar Rabbine kulluk etmekle mükelleftir (Hicr, 15/99). Zira Cenab-ı Hak insanları ve cinleri ancak kendisine kulluk etmeleri için yaratmıştır (Zâriyât, 51/56). Namazın kötü ve çirkin işlerden menetmesi (Ankebût, 29/45) hususunu göz önünde bulunduran kul, farz ve nafilâ namazların edasında gaflet göstermemeli, namazlarını itina ile kılmalıdır. Zira müminin miracı olan namaz, ibadetlerin en büyüğüdür ve kulu Cenab-ı Hak katında yüksek mertebelere ulaştırır. Herkesin can derdine düştüğü mahşer gününde, ilk sual namazdan sorulacaktır.

Orucun mânâsı ise sadece açlık değil, aynı zamanda gönlü ve vücudun tüm azalarını kötülüklerden alıkoyarak, bir daha dönmek üzere günahlara tövbe etmektir. Burada yer alan Farsça bir beytin tercümesi;

⁶ Bostanzâde Yahyâ Efendi, *age.*, vr.7^a-16^b; Sucu, *age.*, s. 114-128.

⁷ Bostanzâde Yahyâ Efendi, *age.*, vr.7^b; Sucu, *age.*, s. 115-116.

“Ey gafletinden dolayı eline aklıktan başka bir şey geçmeyen gafil; gönlünü kinden temizle de, ‘Oruç benim içindir...’ müjdesine nail ol!...”⁸ şeklindedir.

Zamanını ibadetlere taksim eden ve fakirlere (zekât, sadaka) verip günahlardan korunan kişi (Leyl, 92/5), Cenab-ı Hakk’ın rahmetinden hissedardır ve işlerinde muvaffak olur (Leyl, 92/6). Cömertlik Hak katında çok makbul bir sıfattır. Dünya menfaati için dahi cömerdin kapısında bekleyip onun emrine amade olan insan neticede muradına nail olur. Zayıf bir mahlûk olan insanın böyle bir meziyeti var iken, “Kerîm” ism-i celilinin sahibi Allahü te’âlâ kullarına çok küçük bahanelerle ihsanda bulunmakta ve kerem kapısını çalan her mahzunu sevindirmektedir. Cenab-ı Hak, kendisine ibadette kusur etmeyen kullarına mağfiret kapısını kapatmaz ve onları mahrum etmez. Konuyla ilgili Türkçe bir manzume şöyledir:

Buhl iken hilkat-i beşer ey dil
Gâh olur ki murâd ider hâsıl
Hazret-i Hak ki “Hâlık-ı küll”dür
Hiç itmez mi lutfuna nâil⁹

(Ey gönül, insanın tabiatı cimriliğe elverişli iken bazen cömert davranır ve başkalarının isteklerini yerine getirir. Hâl böyle iken, her şeyin yaratıcısı olan Cenab-ı Hakk’ın kullarına lütufta bulunmaması olacak şey değildir.)

Nefs-i emmârenin sevk ettiği tarafa meyleden kişi kendine zulmetmiş olur ve varlık elbisesini cevri ü cefa makası ile doğrar. Yüceltenin kurtuluşa erdiği, alçaltanın ise ziyana uğradığı nefse (Şems, 91/9-10) muhalefet bir çeşit ibadet iken, ona itaat günahın ve Cenab-ı Hakk’a isyanın ta kendisidir. Kötü huylu nefsin kendisine yoldaş olduğu kişinin ne can gözü görür, ne de gönlü gafletten uyanır. Zalim nefse muhalefet ve ibadet Cenab-ı Hakk’ın lutf u ihsanını celp eder. En küçük bir bahane rahmet-i Rahman’a kifayet edebilir ve az bir amel kişiyi azaptan koruyabilir. Burada yer alan Türkçe bir beyit şöyledir:

Hak te’âlâ Kerîmdür ey dil
Keremi kullarınadır şâmil¹⁰

(Ey gönül, Hak te’âlâ cömerttir ve onun cömertliği bütün kullarını kapsamaktadır.)

Oruç ibadetinin en mühim vasfı olan açıklık, peygamberlerin yiyeceği ve Cenab-ı Hak katında yüksek bir makamda bulunan kulların sofrasıdır. Dert ve bela harareti çekmeyen, açıklık ve sıkıntı ocağının ateşinde yanmayan kişi cennet bahçelerine yol bulamaz. Ağlayıp inlemeyen gönüller ise Hakk’a vasil olamaz.

İhlas, ibadetin en önemli hususudur ve kişiyi emellerine ulaştıran çok değerli bir haslettir. Bu tacı takınanlar Hak katında makbul olup muhakkak maksutlarına erişirler. İnsan Cenab-ı Hakk’a kulluk için yaratılmıştır, bütün kullar da ibadet ile memur ve bu hizmete mecburdurlar. Ancak ibadet ihlas ile olursa güzeldir, samimiyetsiz bir ibadet ise kuru bir posttan ibarettir. Kulluk kayığını riya denizinden ihlas kenarına çıkaran her kişi kurtuluşa ermiş, selamet vadilerine yetişmiş ve muradına ermiştir. Her işte evvela Cenab-ı Hakk’ın rızası gözetilmeli, gizli şirk, şüphe ve riya lekelerinden sakınılmalıdır. İhlasın zıddı riya yani ikiyüzlülüktür. İçerisine riya karışan bir amel netice vermez ve sahibini muradına ulaştırmaz. Bilakis riya, kişinin can u gönülden arzu ettiği isteklerinden mahrum kalmasına sebep olur. Buna binaen, amellerin niyetlere göre netice vereceği hiçbir zaman akıldan çıkarılmamalı ve her işin başlangıcında niyetler ihlas ile temizlenmelidir.

İtaat yolunda tam bir ihlas ile gayret edip gaflet ve riyadan uzak kalanlar, gece gündüz içten bir yakarıyla Cenab-ı Hakk’a hâlini arz edenler neticede ilahî lütuf ve ihsanlara mazhar olup maksatlarına erişirler. Özellikle insanlardan çoğunun uyku ile gaflette bulunduğu zaman

⁸ Sucu, *age.*, s. 117.

⁹ Bostanzâde Yahyâ Efendi, *age.*, vr.8^b; Sucu, *age.*, s. 117.

¹⁰ Bostanzâde Yahyâ Efendi, *age.*, vr.9^a; Sucu, *age.*, s. 118.

dilimleri olan gece vakitlerinde kalbi dünya bağlarından arındırıp yalnızca Hak ile meşgul olmak, Cenab-ı Hakk'a yakınlık vesilesidir. Gecelerini ibadetle geçirenler, Cenab-ı Hakk'ın; "Ey örtüsüne bürünen, geceleyin kalk (namaz kıl)!" (Müzzemmil, 73/1-2) müjdesinden hissedar olmak şerefine ererler. İlahî sırların kapıları ve sonsuz feyizler karanlık gecelerde açılır. Bu nedenle her akıllı ve edepli kişiye lazım olan, geceleri ibadet kandilini sabaha çıkarmasıdır. Bu meziyet, onun kara amellerinin defterinin ağarmasına vesile olur ve kalbinden günahların koyu karanlığını giderir. Seher vakitleri ise, duaya icabette kibrit-i ahmer mesabesindedir. Sabahın ilk vakti, çaresizlerin kalbinin devası ve gamlı hastaların feryadına uzanan eldir. Gecenin karanlığına ve kalbin zulmetine parlaklık verir. Nitekim sıkıntı içindeki hastalar sabaha karşı dinlenir ve sabah rüzgârları can bağışlayan bir nefes gibi onlara yeni bir hayat bağışlar. İşte, gece ve gündüz ibadetin mânâsı budur.

Talip olduğu bir işe can u gönülden rağbet eden insan gayretini o derece yükseltir ki, neticede maksadına erişir. Bunun gibi, takva yolunun yolcuları da Cenab-ı Hakk'ın yardımını ile yüce mertebeleri kat eder ve saadete ulaşır. Onlar fani cihanın yokluk ve sıkıntılına aldırış etmez, güzelliklerine aldanmaz ve hırs halkasını canlarına takmazlar. Onların himmet kuşlarının kanatları bu âlemde uçmaz. Onlar, saadeti, hevâsının peşine düşüp yere saplananların (A'râf, 7/176) bataklığında aramazlar.

İbadet çeşitlerinden biri olan gizli zikir de çok yüce bir makamdır. İstek çölünde yolunu kaybedenleri doğru yola eriştirip maksatlarına ulaştırır. Hasta gönüllerin ve katı kalplerin derdine devadır. Gece gündüz Cenab-ı Hakk'ın zikrine talip olanlar, en büyük ibadet Allah'ı anmanın (Ankebût, 29/45) eserlerine mazhar olup hakiki mutluluğa ererken, Hakk'ın zikrinden gafil olanlar her yönüyle kaybeder. Burada yer alan Arapça bir beytin tercümesi şöyledir:

"Yücelik sahibi Rabbimin zikri, karanlık gecelerde kalbimi aydınlatır. Şiddetli bir susuzluğa müptela olduğum vakit, Allah'ın zikri bana âb-ı zülâl gibi gelir."¹¹

Zikrin fazileti ve tafsiline dair bilgilerin izahında sayfaların ve kalemin yetersiz kalacağını ifade eden müellif daha fazla açıklamanın gereksiz olacağını belirttikten sonra dua mahiyetindeki bir manzume ile bu bahsi tamamlar:

Yâ İlahî be-hakk-ı nazm-ı Resûl
Bizi zikrinden eyleme mehcûr
Dem-i âhirde kim gelem nez'e
Eyle zikrin ile beni mesrûr
Beni lutfundan eyleme mahrûm
Gerçi kârım benim fesâd u şürûr
Tâ'atim yok Cenâbına lâyıık
Hele yok i'tikâdımızda fütûr
Kasr-ı âmâl ider rızâna gönül
Çıkdı dilden hevâ-yı hûr u kusûr
Beni gufrânına karîn eyle
Dem-i mahşer zamân-ı ba's ü nüşûr
Eyle taht-i livâ-i hamde nezîl
Hem-demim cennetinde nûr ile hûr
Zulmet-i cürmü def' idüp dilden
Gönlümü aç be-hakk-ı nûr-ı zebûr
Beni rüsvâ-yı hâs u 'âm itme

¹¹ Sucu, *age.*, s. 127.

Cürmümü lütfun ile kıl mağfûr
Zıll-i 'arşında müstezill eyle
İricek harr-ı âfitâb-ı şürûr
Kaldırup mâsivâyı ey Yahyâ
Eyle celb-i rızâ-yı Rabb-i Gafûr¹²

(Ey Rabbim; Resûlullâh'ın nazmı -Hz. Peygamber'in yüce vasıflarını metheden şiirler-hürmetine bizi zikrinden uzak bırakma. Son nefesimde bizi zikrin ile sevindir. Her ne kadar işlerim şer ve fesattan ibaret olsa da, beni lutfundan mahrum etme. Gerçi senin yüceliğine layık taatim yoktur ama itikadımızda ümitsizlik de yoktur. Gönül cennet köşkleri ve huri arzusunu terk etmiştir. Yegâne maksadım senin rızanı kazanmaktır. Mahşer günü bana merhametinle muamele et ve o gün beni Hz. Peygamber'in sancağı altında ağırla. Mübarek kitabının nuru hürmetine gönlümden günahların karanlığını gider. Beni âleme rezil rüsva etme, günahlarımı lutfunla bağışla. Bütün kötülüklerin bunaltıcı sıcaklığı bastırıldığı zaman, beni arşının gölgesinde gölgelendir. Ey Yahyâ; mâsivâyı -Allah'tan gayrı her şeyi- kaldır ve çok bağışlayıcı olan Cenab-ı Hakk'ın rızasını kazanmaya gayret et.)

İbadet bahsinde anlatılan hikâyelerden biri şöyledir: Bağdat'ın nezih köylerinden birinde büyük bir ağaç vardır. Köy halkı bu ağaca muhabbette aşırı gider ve ona ulûhiyet atfeder. Aynı köyde yaşayan akıllı bir zahit duruma vâkıf olunca o ağacı kesmeye karar verir ve bu iş için yola koyulur. Lakin şeytan yolunu keser ve onu bu fikrinden caydırmaya çalışır. Aralarındaki münakaşa kavgaya dönüşür. Bu kavgada zahit şeytanı alt eder fakat öldürmez. Akşam olduğu için ağacı ertesi gün kesmek üzere evine döner. Ertesi gün şeytan yine yoluna çıkar ve zahidi hile ile kandırmaya çalışır. Ona, bu ağacı kesmenin Cenab-ı Hakk'ın emirlerinden olmadığını, bunun kendisine maddi ya da manevi hiçbir fayda sağlamayacağını söyler ve ağacı kesmekten vazgeçmesi mukabilinde her seher yastığının altına iki dinar koymayı vaat eder. Bunun için çok dil döker ve neticede para hırsına mağlup olan zahidi kandırmayı başarır. Zahit ilk gecenin sabahı yastığının altında iki dinar bulur. Bu düzen bir müddet devam eder fakat günün birinde şeytan vaadinden döner ve dinar koymayı bırakır. Bunun üzerine öfkeye kapılan zahit eline baltayı alır ve ağacı kesmek üzere tekrar yola koyulur. Yolda yine şeytanla karşılaşır. Zahidin ağacı kesmeye gittiğini söylemesi üzerine aralarındaki münakaşa yine kavgaya dönüşür ve bu sefer şeytan zahidi alt eder. Bunun sebebini sorması üzerine şeytan; "İlk karşılaşmamızda senin niyetin halis idi, yaptığın işte sadece Cenab-ı Hakk'ın rızasını gözetiyordun, şimdi ise hırsla kapıldın ve niyetini bozdun. Bu nedenle, evvela sen galip gelmişken şimdi mağlup oldun." der. Daha sonra zahidi, bir daha o ağaca yaklaşmayacağına dair söz vermesi mukabilinde serbest bırakır. Korku ile o civardan uzaklaşan zahit yaptıklarına pişman olur. Paraya tamah ettiği için maksadına ulaşamaz ve o köy içerisinde kötü bir adla anılır.¹³

Sonuç

Bir fazilet medeniyeti tesis eden Osmanlıların altı asır gibi uzun bir süre tarih sahnesinde kalabilmesi ve dünya üzerinde üç kıtaya hükmedip parlak zaferlere imza atması sadece siyasi ve askeri başarıların ürünü değildir. Bütün bu başarılardaki asıl ve en önemli pay; Osmanlıların temelde ahlaki ve insani değerlere, toplumdaki birlik ve huzuru yaşatan sağlam örf ve âdetlere, kararlı bir dünya görüşüne sıkı sıkıya bağlı olmasındır.

17. yüzyıl müelliflerinden Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin Mir'âtü'l-Ahlâk adlı eseri Osmanlı toplumunun ahlaki yapısını ve toplumun münevverlerinin ahlak anlayışlarını inceleyen mensur ve didaktik bir ahlak kitabıdır. 10 Ramazan 1022 (24 Ekim 1613) tarihinde tamamlanan ve yirmi dört bölümden oluşan eserin her bölümünde

¹² Bostanzâde Yahyâ Efendi, *age.*, vr. 16^a-16^b; Sucu, *age.*, s. 127-128.

¹³ Bostanzâde Yahyâ Efendi, *age.*, vr. 11^b-14^a; Sucu, *age.*, s. 122-124.

“ahlâk-ı hamîde” olarak da adlandırılan güzel huylardan biri ele alınıp ayrıntılı bir şekilde işlenir.

Bu makalede; güzel ahlakın temel dinamiklerinden olan ve toplumu birbirine kenetleyen ibadet mefhumunun, 17. yüzyıl Osmanlı toplumunun ahlak aynası mahiyetinde bir eser olan Mir'âtü'l-Ahlâk'ta yer alan mânâ ve muhtevası üzerinde durulmuştur.

Kulluk mânâsında Arapça bir kelime olan ibadet; kulun Allah'a karşı sevgi, saygı ve bağlılığını gösteren duygu, düşünce ve davranış biçimlerini ihtiva eder. Aynı zamanda güzel huyların temelidir. Çünkü Cenab-ı Hakk'a layıkıyla kul olmayı başarabilen, en azından bu yolda samimi bir gayretle ilerleyen her insan diğer insanlara hatta bütün mahlûkata karşı bilinçli davranacak, kimseyi incitmeyecek, kimsenin hakkını gasp etmeyecektir. Hatta kulluk yolunda yüce mertebelere erişip ihsan duygusuna sahip olabilenler kimseyi incitmedikleri gibi, her şeyin hakiki yaratıcısının Allahü te'âlâ olduğunu yakinen bildikleri için, kimseden de incinmeyeceklerdir. Toplumun bütün fertlerinin bu şura sahip olduğunu ve bütün işlerinde adaleti gözettiğini düşünürsek günümüzde yaşanan pek çok bireysel ve sosyal sorunun kendiliğinden çözümlendiğini görürüz.

KAYNAKÇA

- BOSTANZÂDE YAHYÂ EFENDİ, *Mir'âtü'l-Ahlâk*, İstanbul Üniversitesi Ktp. Türkçe Yazmalar Bölümü, nu. 3537.
CEZAR, Mustafa, Midhat Sertoğlu (1958), *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul: Şehir Matbaası.
SUCU, Nurgül (2010), *Bostanzâde Yahyâ Efendi ve Mir'âtü'l-Ahlâk'ı (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
TOPBAŞ, Osman Nûri (2009), *Âbide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı*, İstanbul: Erkam Yayınları.
TUMAN, Mehmet Nâil (2001), *Tuhfe-i Nâilî, (Divan Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri)*, C. I-II, hzl. Cemâl Kurnaz, Mustafa Tatçı, Ankara: Bizim Büro Yayınları.